

6. Psychologismus v sociologii: nápodoba, dav a masa na historické scéně

*Věk, do něhož vstupujeme, bude opravdu věkem davů.
(Gustave Le Bon, 1895)*

Psychologismus

Zhruba od počátku šedesátých let 19. století psychologové zjišťovali, že mechanismy psychického života nelze úspěšně vysvětlit jen na základě čistě fyziologických procesů. Ukázalo se, že na lidskou psychiku významně působí vlivy vycházející ze společenské povahy lidského života. Také sociologové si uvědomili, že společenské jevy nelze pochopit jen na základě analogií s chováním živých organismů, protože neumožňují vysvětlit procesy, ve kterých hraje roli vědomé rozhodování aktérů. Sociologové tedy zahrnují do svých úvah o společnosti i působení psychologických jevů.

V **psychologismu** se přirozeně odrazily změny ve společnosti, vyvolané vzrůstající organizovaností, vznikem nových, dříve nepozorovaných masových jevů a jejich, do té doby nevídanou, „medializací“. Šlo především o více než stoletý proces francouzských revolucí (1789, 1830, 1871), včetně krvavého potlačení Pařížské komuny, ve kterých se poprvé demonstrovala „moc lidu“ a síla idejí.

Francouzská revoluce naplno ukázala, že vývoj společnosti lze nejen vykládat a vysvětlovat, ale také ovlivňovat na základě působení „pouhých“ (vhodně zvolených) idejí. K dramatickým ekonomickým a sociálním změnám došlo nejen v důsledku rychlé industrializace a urbanizace, ale i vzniku socialistického hnutí a vzrůstajícího vlivu odborů. Zděšení ze síly „pouhých“ lidových davů (či obdiv) k ní vedly k intenzivnímu studiu tzv. **psychologie davů** a k zájmu o studium skupinového či masového chování v různých společenských podmínkách vůbec.

Jednotlivé směry psychologismu se shodovaly v tom, že lidská mysl má kolektivní nadindividuální základ a je jak formována, tak i ovlivňována společenským děním. Ideje, pravidla a normy vznikají v rámci duševních vztahů mezi lidskými bytostmi. Shoda panovala i v tom, že fungování společnosti nelze vysvětlit jen na základě racionálního jednání jejích členů.

Naopak zastánci psychologismu zdůrazňovali, že individualita každého jedince je spíše výsledkem vlivů iracionální povahy. Osvícenecká představa společnosti (a také celého vesmírného univerza) jako racionálně fungujícího stroje dostala vážnou trhlinu, protože se ukázalo, že jedinci velmi často nejednají racionálně ve shodě se svými zájmy a se zájmy celé společnosti.

Různé směry psychologismu se lišily v míře důležitosti, jakou přikládaly jednotlivým psychickým procesům (od vrozených instinktů až po „vědomé touhy“) a v hodnocení vlivu skupinového formování a ovlivňování mysli. Někteří, jako například **C. H. Cooley** či významný představitel psychologismu **Gabriel Tarde**, v tomto faktu viděli jev pro společnost pozitivní. Ostře negativně naopak vnímal tento fakt **Gustave Le Bon**.

Gabriel Tarde

Podle Tarda jedinečnost každé společnosti vytvářejí vedle jejích členů i všechny procesy, které je navzájem propojují. Za základní považuje procesy **opakování** (nápodoby), **opozice** (vedoucí k možnému konfliktu) a **adaptace**.

Jeho výklad lidské psychiky a společnosti je postaven na fenoménu **nápodoby**, který mu elegantně umožňuje vysvětlit děje ve společnosti. Tarde tvrdí, že člověku je vlastní pud, který ho nutí, aby napodoboval chování druhých lidí. Nápodobu považuje za základní společenský sjednocující princip a vykládá ji jako spontánní sociální akt, stojící v pozadí (sociálního) dění ve společnosti. **Sociální fakty** jsou podle něho záležitostí převážně psychologické podstaty, protože jsou založeny na vědomých činech jednotlivců.

Tarde klade důraz na to, že ustavování sociálních faktů je především výsledkem aktu nápodoby. Vymezuje je na základě akcí a reakcí jedinců ve vzájemné komunikaci.

Samotný akt nápodoby ale vyžaduje vhodný vzor – vynález, který by mohl být napodobován. „Úspěšný“ vynález se pak procesem nápodoby šíří nejprve ve svém sociálním okolí, kde se střetává s jinými inovacemi. V místech střetů pak vznikají „konflikty zájmů“, jejichž výsledkem je jakási forma

vzájemného přizpůsobení. Tím ale vzniká „nový“ vynález, který se šíří stejným způsobem. Procesy opakování, střetu (možných) protikladů a adaptace se neustále opakují; některé inovace jako výsledek nápodoby přežijí, jiné nikoliv.

Tarde proces nápodoby podrobně analyzuje a zjišťuje faktory, které ovlivňují úspěšnost inovací a jejich šíření. Své **zákony nápodoby** formuluje a rozebírá ve stejnojmenné knize *Les lois de l'imitation* z roku 1890.

Tardův výklad sociálního dění ve společnosti umožňuje vysvětlit vývoj jak statické a konformní, tak i dynamicky se rozvíjející společnosti.

Převládnutí procesu pouze „slepé“ (neinovativní) masové nápodoby úspěšných vzorů vede ke společnosti konformní. Jestliže se průměrný jedinec snaží především opakovat své úspěšné vzory, pak je vznik inovací, vedoucích k pokroku, samozřejmě obtížnější.

Je-li ale společenský důraz kladen na roli inovací a vynálezů, které jsou procesy nápodoby šířeny, tedy na individuální invenci, inovativnost a tvořivost (objev je většinou dílem jednotlivce nebo malé skupiny, nikoliv tedy „davů či masy“), může vzniknout společnost zcela jiná – rychle se rozvíjející, ve které je osobní iniciativa ve výše uvedeném smyslu doslova společensky nutná.

Dvacáté století ukázalo oprávněnost obou možných výkladů, které spolu v jistém slova smyslu koexistují. V plném rozsahu se objevil fenomén masovosti a vznikly konformní společnosti. Na druhé straně je ale dnešní společnost neustále „hnána kupředu“ celou řadou vynálezů (i ve smyslu hodnot a vzorců chování) a objevů, které jsou přímo „zákonitě“ následovány inovacemi a dalšími objevy.

Tardův pohled na vývoj moderní společnosti byl v podstatě optimistický. Věřil v racionalitu veřejnosti a v možnosti demokracie. Domníval se, že jím popsaný proces vývoje společnosti povede k dokonalejšímu symetrickému vztahu mezi individuem a společností.

Důležitou roli v tomto procesu přikládal Tarde veřejnosti, veřejnému mínění a působení novin (masových médií). Považoval je za významné prostředky pro racionální debatu, nutnou k současnému rozvoji jak solidarity, tak i individuálních svobod ve společnosti.

Tarde striktně odděloval veřejnost od davu, který existuje jen chvilkově a ve vymezeném prostoru. Veřejnost se naproti tomu tvoří dlouhodobým neustávajícím procesem „tříbení“ názorů a postojů, ve kterém hrají důležitou roli média. Tento proces není – na rozdíl od davu – prostorově ani časově lokalizován. Stejným způsobem Tarde odděluje veřejné mínění, jako projev racionální veřejnosti, od projevů mínění, vzniklého na základě davové

psychiky náhodně shromážděného davu. Svým úvahám knihu *L'Opinion et la foule* (Mínění a dav, 1901), kterou koncipoval jako polemiku s Le Bonem. Na rozdíl od něho nenahlíží na 20. století jako na „století davů“, ale jako na „století veřejnosti“.

Svými úvahami o významu veřejného mínění a o zásadním vlivu médií na jeho formování Tarde předběhl svoji dobu. Tardovo dílo je dnes znovu objevováno a studováno. Svědčí o tom i nové francouzské vydání jeho knihy *L'Opinion et la foule* (Mínění davu) v roce 2006.

Životopis

Francouzský právník, psycholog a sociolog Gabriel Tarde (1843–1904) působil nejprve jako ředitel Ústavu statistiky při ministerstvu spravedlnosti v Paříži. Provedl řadu kvantitativních výzkumů v oblasti kriminality a vězeňství. V roce 1900 se stal profesorem na Collège de France. V sociologii polemizoval s organicismem a evolucionismem. Vedl také dlouholeté spory s É. Durkheimem o jeho koncepci společnosti. Mezi Tardovy nejvýznamnější díla patří práce o zákonech nápodoby *Les Lois de l'imitation* (1890) a o davovém chování *L'Opinion et la foule* (1901). Z dalších jmenujme alespoň *Les Transformation du droit. Étude sociologique* (1891), *La Logique sociale* (1895).

Ukázka z díla

Nápodoba vědomá či nevědomá, chytrá nebo hloupá, kultivovaná nebo rutinní, to je nepodstatné. Mluvit, modlit se, pracovat, válcit, konat jakékoli sociální dílo znamená opakovat to, co jsme se naučili zase od někooho jiného a tak dále [...] až po první autory každého z rituálů, každého pracovního úkonu, každého bojového úkonu, ... přecházejícího po delší či kratší časový úspěch ze člověka na člověka.

(G. Tarde, Transformace práva /*Les Transformation du droit*/, 1891)

Klasická teorie davového chování Gustave Le Bona

*Civilizace byly až dosud vytvořeny a vedeny malou aristokracií
vzdělanců, nikoliv však davů. Davy mají pouze ničivou moc.
Jejich vláda představuje vždy období zmatků...
Bude tomu i tak s naší civilizací?
(Gustave Le Bon)*

Jestliže Tarde věřil v možnost a sílu racionální spolupráce individuů, v moc individuálního rozumu a viděl vliv masové veřejnosti na vývoj společnosti v podstatě optimisticky, Le Bon na základě svých pozorování tak optimistický nebyl.

Ve své nejznámější teoretické, z dnešního hlediska ale spíše popisné než analytické práci *Psychologie davů* (1895) jako první konstatoval, že začala „doba davů“. (Ač Le Bon často vyslovuje svoje tvrzení velmi kategoricky, příliš se nezdržuje jejich logickým či historickým vyvozením, natož pak specifikací podmínek jejich platnosti.)

Vstup lidových tříd do politického života a jejich postupnou proměnu v třídu vládnoucí, považoval Le Bon za jeden z důležitých příznaků 19. století. Známkou tohoto vstupu podle něj nebylo zavedení všeobecného hlasovacího práva po francouzské revoluci, ale spíše šíření idejí rovnosti a sociální spravedlnosti, vedoucí ke sdružování jedinců za účelem jejich prosazování a uskutečňování. Toto sdružování umožňovalo davům vytvořit si „velmi určité mínění o svých zájmech a uvědomit si svoji sílu“.

Vzrůstající vliv síly mas vidí Le Bon především jako následek řetězce revolucí a jimi vyvolaného úpadku tradiční politiky států a soupeření jejich panovníků. Ač u davů v zásadě nepopíral možnosti pozitivních následků davového chování, znepokojovala jej destruktivní role, kterou davy sehrály při rozpadu starověkých říší.

Esenci Le Bonovy teorie davového chování lze přehledně vyjádřit v následujících odstavcích.

Podle Le Bona individualita a individuální rozum nehrají v lidské společnosti příliš významnou roli: Za prvé se v lidském chování projevuje především vliv „**rasy**“. Rasu ale chápe spíše jako národy či etnické skupiny s vlastní kulturou, historickými institucemi a specifickými národními sentimenty. Le Bon konstatuje, že u rozvinutějších národů se během vývoje in-

telektuální rozdíly mezi lidmi neustále zvyšují a společenská mentalita se diferencuje.

Za druhé v moderní společnosti mimořádně vzrůstá význam působení davu. Le Bon používá termínu psychologický či organizovaný dav, aby zdůraznil, že nejde o zcela náhodně vzniklou skupinu jednotlivců. Pro každý dav (a to i z hlediska profese, intelektu, věku či pohlaví vysoce heterogenní) je charakteristická eliminace individuálních rozumových odlišností a převládání nálad a pocitů. V davu se inteligence snižuje a sentimenty zesilují. To vede ke vzniku „kolektivní ‚duše‘ davů“, která, jak Le Bon říká, způsobuje, že „lidé cítí, myslí a jednají naprosto odlišně od toho, jak by každý z nich jednotlivě cítil, myslel a jednal, kdyby byl sám“.

Specifickým rysem davového chování je to, že dav má jiné vlastnosti, než je souhrn vlastností jedinců, kteří dav tvoří. V anonymním davu jedinec snadno získává pocit nepřekonatelné moci či nadřazenosti, současně ale přichází o pocit odpovědnosti. Navíc rezignuje na své vlastní osobní zájmy, což vede k jednání (často až zločinnému), ke kterému by se sám jen těžko odhodlal. Je ale možný i pravý opak: „Pouhá přítomnost davu dává velmi často i úplným darebákům schopnost nabýt na okamžik velmi přísných mravních zásad.“ Pro davy jako celek pak platí, že „stejně tak jako se davy někdy oddávají nízkým pudům, stejně tak zase podávají příklad vznešených mravních skutků“.

Rasa má významný vliv na chování davů. Homogenní dav, složený z příslušníků jedné rasy, se bude chovat jinak, než dav heterogenní, jehož členy jsou jedinci ras různých.

Dav nemá vlastní vůli, je neobyčejně lehkověrný, nestálý a impulzivní. Lehce podléhá iluzím a je snadno ovlivnitelný sugescí. Je také nesnášenlivý, autoritativní a konzervativní. City, projevované davem, jsou krátkodobé, velmi jednoduché a přehnané.

Za hlavní prostředek působení na davy považuje Le Bon vedle sugescie i neustálé opakování téhož jednoduchého tvrzení bez důkazu. Následkem **opakování** vzniká nekriticky přijímaný myšlenkový stereotyp, který se ve společnosti šíří jako „nákaza“. Nákaza nevyžaduje přítomnost „nakažených“ jedinců na jednom místě, což umožňuje vysvětlení vzniku symptomů davového chování i u územně rozsáhlých skupin individuů.

Vůdcové davu jsou podle Le Bona zpravidla spíše autoritářští muži činu než myšlenky, obdaření silnou vůlí a pevným, hlubokým přesvědčením ve správnost idejí, které hájí a prosazují. Nepřipouštějí si žádné pochybnosti a pud sebezáchovy u nich bývá potlačen.

Le Bonovy teorie bývají dnes považovány za zastaralé a překonané. Byly ale důležitým a silným impulzem ke studiu davového chování. Le Bon si ale jako jeden z prvních uvědomil možné důsledky proměny lidových tříd ve třídy vládnoucí a obával se vlivu diktátu „mas“ na politický a kulturní život.

Životopis

Francouzský lékař a publicista **Gustave Le Bon** (7. 5. 1841 – 3. 12. 1931) se vedle medicíny a sociální psychologie zabýval mimo jiné také antropologií, archeologií či fyzikou. Studium moderní společnosti se začal zabývat v osmdesátých letech 19. století. Jeho nejznámější knize *Psychologie davů* (La psychologie des foules, 1895, česky 1897, 1994, 1997) předcházely knihy o vývoji společnosti *L'homme et les Sociétés leurs origines et leur histoire* (Člověk a společnost, jejich původ a dějiny, 1881) a *Duše davů* (Les Lois psychologiques de l'évolution des peuples, 1894, č. 1897). Z dalších děl zmiňme ještě Le Bonův „útok“ na ideje socialismu *Psychologie du socialisme* (1896). Je třeba poznamenat, že s výjimkou *Psychologie davů* je většina Le Bonových prací dnes více či méně zapomenuta.

Ukázka z díla

Představy vyvolané v jejich mysli nějakou osobou, událostí nebo náhodou mají téměř životnost skutečných věcí. [...] Jak je vidět, nepůsobí na představivost davů ani tak události samy, jako to, jak jsou předkládány. Je třeba, aby svým seskupením, smím-li se tak vyjádřit, utvořily nápadný obraz, který by zaujal a uchvátil mysl. Kdo ovládá umění působení na představivost davů, zná také umění jim vládnout.

(Gustave Le Bon, *Duše davu*, 1894)

Vzpouora davů podle José Ortegy y Gasset

„Pro současný evropský veřejný život je nejdůležitější, ať už v dobrém, či ve zlém, fakt, že davy dosáhly plné společenské moci. Protože však

davy, právě proto, že jsou davy, nemohou a ani neumějí řídit svou vlastní existenci, tím méně vládnout společnosti, trpí nyní Evropa nejohroženější krizí, jaká mohla země, národy a kultury potkat.“
(José Ortega y Gasset, 1930)

Jestliže se Tarde a Le Bon zabývali davy v době, kdy byly davy „vpuštěny na scénu“, Ortega je ve svém významném díle s příznačným názvem *Vzpouřa davů* podrobil zkoumání v okamžiku, kdy již naplno platilo Le Bonovo proslulé „Vstupujeme do století davů“.

Pro Ortega spočívá vzpoura davů v roli, kterou ve 20. století začaly hrát davy (a masy) jako takové. Tato vzpoura, završující Le Bonův „vstup lidových tříd do politického života“ (neboli přechod od vlády vybraných k vládě davu), podle něj ohrožuje samu podstatu demokratické společnosti.

Všeobecný vzrůst životní úrovně značně zvýšil kvalitu života průměrného člověka, ale toto zvýšení zároveň přineslo nové nebezpečné tendence. Davy sice získaly možnost a schopnost „naplno žít, ale ne cit pro velké historické úlohy“ a byla jim „naočkováána pýcha a moc moderního prostředí, ne však jeho duch“.

Ortega dav charakterizuje jako „všechno to, co si ze zvláštních důvodů necení sama sebe ani ve zlém, ani v dobrém, ale co se samo cítí být ‚jako ti druzí‘, aniž se ho zmocňuje úzkost, a naopak se ze své totožnosti s ostatními přímo raduje“. Dav rozlišuje od elitních „*menšín vybraných*“, jejichž hlavním znakem je naopak „skutečná shoda jejich členů na nějaké touze, myšlence nebo ideálu“. Ortegovo dělení na davy či masy (masu chápe jako celek osob bez určitého znaku) a skupiny vybraných jde napříč hierarchií společenských tříd, protože autentický dav a elitní menšinu lze najít uvnitř každé sociální třídy. (Jedinci „nízkého“ postavení nemusí automaticky patřit do Ortegova davu.)

Vzpouřa davů je následkem jakési „hyperdemokracie“. Tak Ortega nazývá stav vlády „mnoha a nekvalifikovaných“, kdy je moc více či méně rozprostřena v různých úrovních v celé společnosti, kdy si dav „myslí, že má právo vnutit a učinit zákonem své hospodské rozumy“ a kdy se průměrný „vulgární člověk, dříve vedený, rozhodl vzít sám do rukou otěže světa“.

Sám aristokratickým duchem, byl Ortega přesvědčen, že fungující lidská společnost nutně musí být aristokratická v duchovním slova smyslu a že tedy vláda a řízení společnosti musí být vyhrazeno jen pro nemnohé. To je ovšem v přímém protikladu s hyperdemokracií a radikálním rovnostářstvím vlády davů, protože „dav drtí vše, co je jiné, výborné, kvalifikované a vybrané“.

Vzpouřa davu je ve skutečnosti vzpourou hlouposti proti rozumu při správě veřejných záležitostí. Jádrem problému hyperdemokracie je především překroucení původního smyslu rovnosti – z rovnosti před zákonem na rovnost ekonomickou a společenskou. (Jak poznamenal již Alexis de Tocqueville: „...demokratické společnosti mají přirozenou zálibu ve svobodě; ponechány samy sobě o ni usilují, milují ji a cítí opravdovou bolest, když je o ni někdo připravuje. Ale pro rovnost cítí opravdovou vášeň, nenasytanou, věčnou, nepřekonatelnou; touží po rovnosti ve svobodě, a není-li to možné, přejí si ji tedy v otroctví. Snesou chudobu, zotročení, barbarství, ale nestrpí aristokracii.“)

Z toho pak vyplývá nesprávné uplatňování rovnosti ve společenské sféře, které si davy vynucují. Ortega konstatuje proměnu „suverenity nekvalifikovaného, obyčejného jedince“ z představy a právního ideálu „na základní duševní stav průměrného člověka.“ Stejně tak „zásady rovnoprávnosti [...] se proměnily z tužeb a ideálů na podvědomé chuti a předpoklady.“

Ortega analyzuje proměnu „obyčejného“ člověka ve zcela nový druh „člověka davového“. Podle něho davový člověk sice není schopen vládnout sám sobě, natož pak řídit společnost, je ale tím, kdo ve skutečnosti společenské procesy řídí. Jeho analýza je následující:

Davový člověk stojí v přímém protikladu člověka vybraného, jenž na sebe klade vysoké požadavky ve snaze o získání široce pojímané dokonalosti. Davový člověk je člověk obyčejný ve své průměrnosti, polovzdělaný a vždy sám se sebou spokojený. Ale ani jeho polovzdělanost mu nebrání v pocitech nadřazenosti, vševědoucnosti a všemohoucnosti. Naopak „všední duch, vědomý si své všednosti, si troufá hájit právo na všednost a všude ji vnucuje“.

Davový člověk se bytostně cítí být pánem. Všechno, co není v souladu s přáním většiny, označuje za zbytečné a vadné. Bez rozmyslu se bere za svá práva a odmítá na sebe vzít jakoukoliv zodpovědnost. Veškeré civilizační výdobytky považuje za něco, na co má přirozené právo.

Nemá morálku, protože „ta je vždy svou podstatou pocitem podléhání něčemu, zejména však vědomím služby a povinnosti“.

Davový člověk není ochoten činit nic, co by pro něj bylo momentálně nevýhodné, a snaží se ze všeho vytěžit co nejvíce požitků. Nenaslouchá nikomu než sobě a neuznává žádnou vyšší instanci, která by mu mohla diktovat něco, co by nebylo v souladu s jeho momentálními zájmy. Ve své malosti si vynucuje „právo na vulgárnost a vulgárnost jako právo“.

Má vlastní názor na všechno, co se okolo děje a dít má. Jeho věcí je, „aby soudil, vynášel názory a rozhodoval. Neexistuje jediná veřejná otázka,

do níž by při své hluchotě a slepotě nezasahoval a nevnucoval své myšlenky.“

Davový člověk vidí ve státu anonymní moc a – cítě se sám anonymním – si „myslí, že stát mu patří“. Očekává od něj okamžité řešení všech problémů veřejného života a má tendenci využívat jej k „potírání všech tvůrčích menšin, které mu v jakémkoli oboru – v politice, v průmyslu a kultuře (vlo- ženo autorem) – vadí svými myšlenkami“.

Ortegovu brilantní analýzu davového člověka více než potvrdil soudobý vývoj, kdy jedním ze znaků dnešní společnosti je mimo jiné i přesun z důra- zu na povinnosti na důraz na práva a požitky, manifestovaný masivním rozšířením fenoménu konzumerismu. Jeho obavy z diktátu davového člo- věka se potvrdily mimo jiné i v oblasti kultury, když si masa začala osvojo- vat estetické soudy na základě „umění nerozumím, proto na umění nesej- de“, a současně vznikla tzv. populární kultura.

Ortega v jistém slova smyslu převedl tradiční význam davu do moderní podoby masy. Již Le Bon si povšiml, že ke vzniku davového chování není nutné viditelné seskupení jedinců na jednom místě a že davové chování může rovněž vyvolat vhodná forma indoktrinace (Le Bon samozřejmě ho- voril o nákaze). Jak v případě tradičního davu, tak v případě Le Bonova psychologického či organizovaného davu však šlo více méně o davy lidové.

Ortega naproti tomu „rozšířil“ dav a davové chování napříč hierarchií společenských tříd a vrstev a ukázal, že masu spíše než cokoliv jiného vy- tváří stejný zvládnutý přístup k životu, založený na přesvědčení, že „masa má právo vnucovat svůj životní styl a postoje jiným“.

Idejí „diktátu masy“ jako sociálního ohrožení se dále zabývali například spisovatel Elias Canetti (*Masa a moc*, č. 1994, 2007) nebo francouzský so- ciální psycholog Serge Moscovici (*Století davů*). Za zmínku stojí i to, že ob- dobné problémy jako Ortega, ovšem z částečně jiných pozic, řešili i ruští fi- lozofové Dimitrij Merežkovskij (*Přicházející chám*, 1912, česky 1928) či Nikolaj Berďajev (filozofie nerovnosti).

Životopis

Významný španělský filozof, sociolog a esejista, otec „madridské“ filozofické školy, José Ortega y Gasset (9. 5. 1883 – 18. 10. 1955) získal doktorát z filozofie roku 1904 v Madridu a v dalším studiu pak pokračoval na univerzitách v Němec- ku. V letech 1910–1936 Ortega působil jako profesor metafyziky na madridské univerzitě. Česky vyšla díla *Vzpouřa davů* (La rebellion de las masas, 1930), *Meditace Quijotovi* (Meditaciones del Quijote, 1914), sbírka esejí *Meditace*

o ženách a lásce (1927), *Úkol naší doby* (El firma de nuestro tempo, 1923) a *Evropa a idea národa*. Mezi jeho nejvýznamnější díla dále patří posmrtně vydané *Leibnitzovo pojetí principu a evoluce deduktivní teorie* (La idea de principio en Leibniz y la evolución de la teoría deductiva).

Ukázka z díla

Lidská společnost je aristokratická vždy, ať chce, či ne, svou vlastní povahou, a to až do té míry, že je společností, jen pokud je aristokratická; pokud svůj aristokratický ráz ztrácí, přestává jí být.

Tato spokojenost (masového člověka) se sebou samým ho nutká uzavřít se všemu zasahování zvnějšku, neposlušat, nemyslet na cizí mínění a nedbat na ostatní. Jeho niterný pocit vlády ho neustále vybízí, aby tuto vládu provozoval. Proto bude rozvíjet svou činnost tak, jako by na světě existoval pouze on a jemu podobní... Bytost, která se teď vyskytuje všude a všude vnucuje své vnitřní barbarství, je vskutku rozmazleným děckem lidských dějin.

(Ortega y Gasset, *Vzpouřa davů*, 1930)